

Тетяна Василівна ЛОЗА

здобувач, Державний податковий університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8410-2298>

e-mail: tanya.loza1994@gmail.com

ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто наукові підходи до оцінки висновку експерта, особливості визнання висновків експерта належним, допустимим та достовірним доказом. Визначено, що оцінювання висновку експерта – один з етапів діяльності з формування висновку експерта як доказу, у ході та в результаті якого визначається, у суті, його доказова сила; належність висновку експерта визначається його змістом, вона обумовлює придатність висновку служити засобом встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження; допустимість висновку експерта визначається переважно дотриманням процесуального порядку та вимог із провадження судових експертиз; достовірність висновку експерта визначається повнотою та правильністю змістовного й наукового підходів, які застосовує експерт під час встановлення конкретного факту під час експертного дослідження.

Ключові слова: експерт, висновок експерта, оцінка висновку експерта, належність, достовірність, допустимість

ВСТУП

Висновок експерта у кримінальному провадженні є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК), він не є обов'язковим для особи чи органу, що здійснює провадження, і не має наперед встановленої доказової сили (ч. 2 ст. 94, ч. 10 ст. 101 КПК), тому підлягає обов'язковому оцінюванню уповноваженим суб'єктом. Аналогічний підхід закріплений у п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу у кримінальних і цивільних справах» № 8 від 30.05.1997 р., який посилаючись на раніше діюче законодавство встановлює, що висновок експерта не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, підлягає перевірці й оцінюванню за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності [7]. Проте це правило майже не виконується. У більшості випадків слідчий, слідчий суддя, прокурор та суд ставляться до висновку експерта як до фундаментальної істини, яка є вирішальною для обґрунтування процесуального рішення. Особливо це стосується судово-медичних експертиз, що проводяться в обов'язковому порядку (ч. 2 ст. 242 КПК). Водночас судова практика свідчить про те, що експерти нерідко роблять помилки як у виборі методик проведення експертизи, так і в експертному оцінюванні.

МЕТА статті – дослідження окремих питань основних властивостей оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У проведенні дослідження використано загальнонаукові методи (діалектичний, метод синтезу та порівняння), і спеціальні методи (формально-логічний, тлумачення норм права).

РЕЗУЛЬТАТИ

Оцінювання висновку експерта – один з етапів діяльності з формування висновку експерта як доказу, у

ході та в результаті якого і визначається, у суті, його доказова сила.

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, висновок судової експертизи має оцінюватися з погляду належності, допустимості, достовірності, а в сукупності з іншими зібраними доказами – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Належність висновку експерта визначається його змістом, вона визначає його придатність служити засобом встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Наприклад, у проведенні почеркознавчої експертизи залежно від обставин конкретної справи може бути: встановлено або спростовано факт написання тексту конкретною особою; встановлено способи виконання тих чи інших рукописів (підписів); встановлено стан конкретної особи в момент виконання рукопису, а також типологічні властивості її особистості (стать, вік, фізичні та професійні особливості, стан сп'яніння тощо) тощо.

У науці вказується, що перевірка належності результатів експертного дослідження за його оцінювання полягає у з'ясуванні того, чи входить встановлений експертом факт до предмета доказування або до числа суттєвих для справи обставин та чи дозволяють зроблені експертом висновки цей факт встановити, доказати [8, с. 284]. В обговоренні питань оцінювання належності, наприклад, судово-медичного висновку експерта, пропонується наступна послідовність дій суб'єктів доказування:

1. Усунути фактори, що визначають неналежність висновку судово-медичного експерта: внутрішні фактори, обумовлені процесами, що відбуваються всередині системи «особа, що призначила експертизу – судово-медичний експерт», пов'язані та непов'язані з цілеспрямованим дослідженням об'єкта судово-медичної експертизи); зовнішні фактори, обумовлені процесами, що не залежать від особи, яка призначила судово-медичну експертизу, та судово-медичного експерта (діями людей або факторів зовнішнього середовища).

2. Розглянути критерії належності висновку судово-медичного експерта: значення для справи обставин, які встановлюються за допомогою висновку судово-медичного експерта; значення висновку судово-медичного експерта для встановлення даних обставин [4, с. 78–79]. На нашу думку, зазначена послідовність є універсальною і її можна використовувати в обговоренні питань оцінювання належності будь-якого висновку експерта, а не лише висновку, отриманого після проведення медичної експертизи.

Належність висновку експерта програмується тими питаннями, які ставить перед експертом суб'єкт, що ініціює призначення експертизи (залучення експерта). Сформульовані експертом умовиводи, в яких відповіді викладаються в тій послідовності, в якій наведені питання у вступній частині висновку експерта, завжди є належними до кримінального провадження. Умовиводи є кінцевою метою дослідження, оскільки визначають доказ з урахуванням результатів експертного дослідження.

Властивість допустимості висновку експерта визначається переважно дотриманням процесуального порядку та вимог до провадження судових експертиз, встановлених законодавством України. Експертиза в розслідуванні кримінальних правопорушень проводиться експертом у залученні останнього стороною кримінального провадження або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту. Слідчий та прокурор призначають експертизу (залучають експерта) у розслідуванні, а суд – в розгляді справи у суді. Експертиза має не лише призначатися правомочним суб'єктом, а й проводитися правомочним суб'єктом – експертом, який відповідає встановленим ст. 69 КПК України вимогам.

Необхідною умовою допустимості висновку експерта є дотримання процесуального порядку призначення та проведення експертизи. У разі недотримання встановленої законодавством послідовності дій у призначенні та проведенні експертизи допустимість висновку експерта буде поставлена під сумнів. Найчастіше порушення норм КПК України у призначенні та проведенні експертизи виражаються у нероз'ясненні прав та обов'язків експерту, непопередженні його про кримінальну відповідальність, у неознайомленні сторони захисту з постановою про призначення експертизи (залучення експерта), порушенні процедури отримання зразків для порівняльного дослідження, порушенні порядку фіксації експертного дослідження у висновку експерта тощо.

Допустимими мають бути об'єкти експертного дослідження: необхідне дотримання законного способу та порядку їх отримання, об'єкти мають бути правильно процесуально оформлені (зафіксовані), описані й упаковані, а також зберігатися з дотриманням встановлених правил [5, с. 140]. Об'єкти, що направляються на експертизу та отримані з порушенням процесуального закону, можуть призвести до визнання висновку експерта недопустимим доказом.

Як і будь-який інший доказ у кримінальному провадженні, експертний висновок має бути оцінено з погляду достовірності. Варто наголосити на тому, що в оцінюванні достовірності підлягає оцінюванню не сам експертний висновок, а встановлений експертом факт. У разі дотримання якості достовірності істинність отриманих експертом результатів має бути встановлена

в такому обсязі, щоб не викликати розумних сумнівів.

Отриманий відповідно до закону доказ, у змісті якого присутні відомості про факти, що належать до даної кримінальної справи, визнається достовірним, але водночас підлягає перевірці. Відносно якості достовірності доказів можна встановити межі, в яких доказ визнається достовірним абсолютно і свідомо недостовірним. Абсолютно достовірними визнаються ті докази, які встановлено у вироку суду, що набрав законної сили. Заздалегідь недостовірними визнаються недопустимі докази та докази, які неможливо перевірити [9, с. 190]. Стосовно безпосередньо висновку експерта, то він може бути визнаний недостовірним у випадках застосування експертом для проведення експертного дослідження знань та методик, наукова обґрунтованість яких може бути поставлена під сумнів.

Достовірність висновку експерта залежить від об'єктів, наданих для дослідження, коректності та правильності поставлених перед експертом питань, тобто від допустимості всіх наданих експерту об'єктів як доказів у справі. Якщо хоча б один з поданих на експертизу об'єктів буде недопустимим або недостовірним, то й проведене дослідження виявиться недопустимим доказом у справі [10, с. 313]. Найбільш поширеними у судовій практиці причинами визнання висновку експерта недостовірним доказом є проведення експертизи з порушенням вимог окремих пунктів передбачених законодавством методик проведення різноманітних експертиз.

Неможна не погодитись з О.В. Піскуною [6, с. 102-103], що оцінювання достовірності висновку експерта є найбільш складним для органів розслідування та суду: як особа, яка не володіє спеціальними знаннями, може перевірити достовірність висновків експерта? Насамперед необхідно оцінити, чи всі об'єкти досліджено, чи на всі поставлені питання надано відповіді, чи відповідають висновки експерта поставленим питанням, чи правильно зрозумілий зміст цих питань, чи відповідає описаний перебіг дослідження відповідній методиці, зазначеній у висновку, чи є висновок логічним і несуперечливим, чи відповідають висновки експерта іншим доказам у справі. Пропоновані методи оцінювання достовірності носять формальний характер й цілком доступні особам, які не мають спеціальних знань. Найбільшу складність становить оцінювання наукової обґрунтованості висновку експерта, тим більше, що в частині окремих методів, які застосовуються у проведенні експертизи, неможливі експерименти, що наочно підтверджують достовірність висновків, немає формул, графіків, таблиць і схем, які допомагають орієнтуватися у матеріалі та спрощують його аналіз, крім того, багато категорій і понять досі не мають однозначного розуміння і трактування, оскільки наука і прогрес не стоять на місці. Допомогти в оцінюванні наукової обґрунтованості висновку експерта можуть допит експерта, який проводив експертизу, допит спеціаліста у відповідній галузі знань, призначення повторної експертизи тощо. Наприклад, у розглянутому нами раніше прикладі, в якому експерта було притягнуто до кримінальної відповідальності, істотну допомогу у спростуванні наукової обґрунтованості висновку експерта надала призначена судом комісійна автотоварознавча експертиза.

Висновок експерта має містити опис проведених

досліджень, зокрема застосованих у дослідженні методів. Зазначені методи повинні бути не просто перераховані, їх застосування має бути детально відображено у дослідницькій частині, оскільки від них залежать отримані результати, на основі яких експерт має дати експертну оцінку. Саме такий підхід до створення висновку експерта робить висновки більш наочними й доступними для розуміння сторонам кримінального процесу. Зазначимо, що труднощі в описі змісту й результатів досліджень із зазначенням застосованих методів у провадженні судових експертиз багато в чому зумовлюються особливостями тих сфер, в межах яких проводяться експертизи, оскільки на сьогодні серед вчених не існує єдиної думки з приводу багатьох істотних наукових питань. Найбільш серйозні проблеми проявляються у проведенні судових експертиз в межах формальних, соціальних та гуманітарних наук, оскільки вони обмежені можливістю застосування математичних чи експериментальних методів.

Існує думка про те, що надзвичайно докладний опис методик експертного дослідження небезпечний, оскільки може стати надбанням гласності та в майбутньому полегшити злочинцям завдання обману експертів. З таким поглядом можна погодитись, коли йдеться про інструментальне дослідження, наприклад, у встановленні авторства, коли вирішується питання про справжність чи підробленість досліджуваного твору мистецтва. Детальний опис методів та методик дослідження вкажуть фальсифікаторам на слабкі місця їхньої роботи, дозволять виконати підробку, а отже, перевірити її справжність буде практично неможливо. Так, наприклад, у Китаї щорічно виробляється величезна кількість підроблених творів мистецтва як західного, так й автентичного. Китайські копіїсти мають екстраординарний талант, і відрізнити копію від такої підробки вкрай складно, якщо не використовувати сучасні технологічні методи експертизи. Однак у зв'язку з доступністю для широкої публіки відомостей про те, як проводяться такі інструментальні дослідження, деякі китайські підробки стародавніх предметів настільки досконалі, що здатні витримати навіть наукові випробування. Річ у тім, що для здійснення термolumінесцентного аналізу, що дозволяє визначити вік використаних у виготовленні матеріалів, береться найдрібніша проба. Щоб ввести в оману тест, виробники підробок вставляють у підробку шматки справжньої древньої порцеляни – у ті місця, звідки зазвичай береться проба. Отже, результати наукового аналізу свідчать про те, що цей предмет справді є твором стародавнього мистецтва [11]. Незважаючи на зазначену загрозу, хотілося б відзначити поодинокість таких випадків на практиці. Внаслідок цього ми вважаємо недоцільним змінювати зазначений у кримінальному процесуальному законодавстві України підхід до необхідності зазначати у висновку експерта докладний опис проведених досліджень, зокрема застосованих у дослідженні методів. Коли йдеться про опис методів дослідження, то детальність викладу та доступність для розуміння нефахівців приховує в собі мінімальну безпеку допомоги злочинцям уникнути відповідальності, – навпаки без такого опису сторонам кримі-

нального процесу буде дуже важко правильно оцінити висновок експерта, а слідчому, слідчому судді, прокурору та суду – прийняти виважене та обгрунтоване процесуальне рішення.

Проблематика перевірки достовірності висновку експерта, на нашу думку, підвищує важливість оцінки даного доказу з погляду достатності та взаємозв'язку. Необхідність дотримання вимоги достатності зобов'язує суб'єктів доказування оцінювати висновок експерта разом з іншими, присутніми у кримінальному провадженні доказами.

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи із проведеного аналізу оцінювання висновку експерта, приходимо до висновку про те, що: оцінювання висновку експерта – один з етапів діяльності з формування висновку експерта як доказу, в ході та в результаті якого визначається, у суті, його доказова сила; належність висновку експерта визначається його змістом, вона обумовлює придатність висновку служити засобом встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження; допустимість висновку експерта визначається переважно дотриманням процесуального порядку та вимог до провадження судових експертиз; достовірність висновку експерта визначається повнотою та правильністю змістовного й наукового підходів, які застосовує експерт у встановленні конкретного факту в експертному дослідженні.

Оцінювання висновку експерта, у суті, є трудовою справою, зміст якої полягає в уважному вивченні висновку. Без залучення відповідних спеціалістів слідчий, слідчий суддя, прокурор, суд, використовуючи свої знання й будучи практиками-правознавцями, можуть легко виявити невідповідності висновку формальним вимогам, прописаним у законодавстві. Що стосується змістовного наповнення висновку, то воно, як свідчить проведене нами опитування, викликає суттєві труднощі. Слідчі та судді не досліджують належно весь висновок експерта, звертаючи увагу лише на його заключну частину (фактично, ігноруючи оцінювання достовірності висновку). Так, в опитуванні слідчих, третина з них зізналася, що не завжди звертає увагу на вступну та дослідницьку частину висновку експерта. Більше половини респондентів зазначили, що висновки експертів, особливо дослідницька їх частина, «переповнені спеціальною термінологією», внаслідок чого вона якщо й оцінюється, то лише поверхнево. Необхідно зауважити, що згідно з вимогами КПК України оцінюванню підлягає увесь висновок експерта, а не лише його заключна частина, в якій викладаються висновки у вигляді відповіді на поставлені перед експертом питання. У зв'язку з цим для дослідження та аналізу самого тексту висновку в повному обсязі доцільним буде залучення осіб (спеціалістів), які зможуть: розтлумачити суб'єкту доказування смислове навантаження термінів, висловлювань, формулювань тощо, які використовуються експертом; пояснити особливості різних методик, які застосовував експерт для проведення дослідження, порівняти та зіставити їх тощо.

Список використаних джерел

1. Габрелян А.Ю. Проституція в сучасних українських реаліях. Новий погляд на проблему. *Економіка. Фінанси. Право*, 2016. № 12. С. 28-32.
2. Габрелян А.Ю. Доцільність легалізації проституції в Україні: аргументи «за». *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць*. 2018. Випуск 2(8). С. 135-143.
3. Габрелян А.Ю. Аналіз сучасного стану ринку інтимних послуг у світі та в Україні. *Траектория науки*. 2020. № 6 (10). С. 2001-2013.
4. Ильина Е.Р., Сергеев В.В., Тарасов А.А. Оценка заключения судебно-медицинского эксперта по уголовным делам. М.: Юрлитинформ, 2008. 224 с.
5. Орлов Ю.К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. М.: Институт повышения квалификации Российского федерального центра судебной экспертизы, 2005. 264 с.
6. Пискунова Е.В. Криминалистическое обеспечение расследования преступлений у сфере искусства: судебно-искусствоведческая экспертиза: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.12. Москва, 2013. 217 с.
7. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>
8. Российская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, административном и уголовном процессе. М., 2009. 656 с.
9. Сысков В.Л. Оценка доказательств судом первой инстанции как основание для принятия решения. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право*. 2006. № 5. С. 184-192.
10. Францифоров Ю.В., Майков А.Н. Оценка достоверности заключения и показаний эксперта. *Молодой ученый*. 2019. № 48 (286). С. 311-314.
11. Bull T. Lack of Due Diligence and Unregulated Markets: Trade in Illicit Antiquities and Fakes in Hong Kong. *Art and Crime: Exploring the Dark Side of the Art World*. 2009. pp. 26-38.

References

1. Habrelian A.Yu. Prostitution in modern Ukrainian realities. A new look at the problem. *Economics. Finances. Law*. 2016. № 12. pp. 28-32. (in Ukrainian).
2. Habrelian A.Yu. The expediency of legalizing prostitution in Ukraine: arguments «for». *Modern issues of economics and law*, 2018. 2(8). pp. 135-143. (in Ukrainian).
3. Habrelian A.Yu. Analysis of the current state of the market of intimate services in the world and in Ukraine. *Path of Science*. 2020. № 6 (10). pp. 2001-2013. (in Ukrainian).
4. Ilina E.R., Sergeev V.V., Tarasov A.A. Evaluation of the conclusion of a forensic medical expert in criminal cases. Moscow, 2008. 224 p. (in Russian).
5. Orlov Yu.K. Forensic examination as a means of proof in criminal proceedings. Moscow, 2005. 264 p. (in Russian).
6. Piskunova E.V. Forensic support for the investigation of crimes in the field of art: forensic art expertise: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.12. Moscow, 2013. 217 p. (in Russian).
7. On forensic examination in criminal and civil cases: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine from 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#> (in Ukrainian).
8. Rossiyskaya E.R. Forensic examination in civil, administrative and criminal proceedings. Moscow, 2009. 656 p. (in Russian).
9. Syskov V.L. Evaluation of evidence by the court of first instance as the basis for making a decision. *Bulletin of the South Ural State University. Series: Law*. 2006. № 5. pp. 184-192. (in Russian).
10. Frantsiforov Yu.V., Maykov A.N. Evaluation of the reliability of the conclusion and testimony of the expert. young scientist, 2019. № 48 (286). pp. 311-314. (in Russian).
11. Bull T. Lack of Due Diligence and Unregulated Markets: Trade in Illicit Antiquities and Fakes in Hong Kong. *Art and Crime: Exploring the Dark Side of the Art World*. 2009. pp. 26-38.

Tetiana LOZA

postgraduate student, State tax university

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8410-2298>

e-mail: tanya.loza1994@gmail.com

EVALUATION OF THE EXPERT'S OPINION IN THE CRIMINAL PROCESS

Introduction. One of the factors negatively affecting the quality of the investigation of crimes is the improper use of the results of forensic examinations in the process of proving and their incorrect assessment. In most cases, the investigator, the investigating judge, the prosecutor and the court regard the expert's opinion as a fundamental truth, which is crucial for substantiating the procedural decision. At the same time, the case law shows that experts often make mistakes both in choosing the methods of examination and in expert assessment.

The purpose of the paper is studying some issues of the main properties of the assessment of the expert's opinion in criminal proceedings.

Results. Evaluation of the expert's opinion – one of the stages of the formation of the expert's opinion as evidence, during and as a result of which is determined, in fact, its probative value; the appropriateness of the expert's opinion is determined by its content, it determines the suitability of the opinion to serve as a means of establishing circumstances relevant to criminal proceedings; the admissibility of the expert's opinion is determined mainly by compliance with the procedural procedure and requirements for forensic examinations; the reliability of the expert's opinion is determined by the completeness and correctness of the substantive and scientific approaches used by the expert in establishing a specific fact during the expert study.

Conclusion. Evaluation of the expert's opinion is essentially a time-consuming task, the content of which is to carefully study the opinion. Without the involvement of relevant specialists, the investigator, investigating judge, prosecutor, court, using their knowledge and being legal practitioners, can easily identify inconsistencies in the conclusion of the formal requirements prescribed by law. As for the content of the conclusion, it causes significant difficulties.

Keywords: expert, expert opinion, evaluation of expert opinion, affiliation, reliability, admissibility